

Bijlage D: Beantwoording van vragen over een integraliteitstoets, die het voor veehouders mogelijk maakt om de verschillende opgaven met elkaar in balans te brengen, en de afwegingen tussen de opgaven te maken die daarbij komen kijken

Bijlage bij Verslag van de voorzitter van het convenanttraject dierwaardige veehouderij

Vraagstelling

3 februari 2023

Gericht aan: Imke de Boer, als lid van de onderzoeksgroep van het convenanttraject

Afzender: secretariaat convenant dierwaardige veehouderij, secretariaat landbouwakkoord

Sectororganisaties geven aan dat aandacht voor integraliteit een belangrijke voorwaarde is voor het kunnen afspreken van stappen op een deelthema, zoals dierwaardige veehouderij. Als er geen aandacht is voor hoe stappen op één thema in het bredere plaatje passen, is de zorg dat er een stapeling van eisen ontstaat die niet met elkaar te combineren zijn.

Op het thema dierwaardigheid zou je een toets kunnen ontwikkelen die bijvoorbeeld door veehouders en hun adviseurs gebruikt kan worden om te beslissen welke stappen zij t.b.v. het dierenwelzijn zouden kunnen zetten, of door handhavers om na te gaan of de (nog te bepalen) doelen worden behaald. Idealiter zou deze toets onderdeel zijn van een bredere integraliteitstoets, die het voor veehouders mogelijk maakt om de verschillende opgaven met elkaar in balans te brengen, en de afwegingen tussen de opgaven te maken die daarbij komen kijken.

In verband hiermee stellen we graag de volgende vragen:

- Is het mogelijk en haalbaar om een dergelijke integraliteitstoets te ontwerpen, die praktische handvatten biedt voor veehouders om integrale, afgewogen keuzes te maken over hun houderijsystemen?
- Bestaan er al systemen, of worden er systemen ontwikkeld, die hiervoor de basis zouden kunnen zijn?
- In hoeverre zouden de volgende systemen kunnen worden benut?
  - o De Maatlat Duurzame Veehouderij
  - o De [KPI-k-systematiek](#) die in opdracht van de overheid wordt ontwikkeld
  - o De criteria uit het Europese keurmerk biologisch
  - o De criteria uit het keurmerk On the Way to PlanetProof
  - o Kwaliteitssystemen van de sectoren
- Welke aandachtspunten kunnen in algemene zin worden benoemd als de wens er zou zijn om een integraliteitstoets te laten ontwikkelen?

Advies

Imke de Boer, 15 maart 2023

Introductie en vraagstelling

Op 3 februari kwam de volgende *Vraagstelling Integraliteitstoets* van de voorzitter convenant dierwaardige veehouderij aan Imke de Boer:

Vraagstelling integraliteitstoets 3 februari 2023 Gericht aan: Imke de Boer, als lid van de onderzoeksgroep van het convenanttraject Afzender: secretariaat convenant dierwaardige veehouderij, secretariaat landbouwakkoord Sectororganisaties geven aan dat aandacht voor integraliteit een belangrijke voorwaarde is voor het kunnen afspreken van stappen op een deelthema, zoals dierwaardige veehouderij. Als er geen aandacht is voor hoe stappen op één thema in het bredere plaatje passen, is de zorg dat er een stapeling van eisen ontstaat die niet met elkaar te combineren zijn. Op het thema dierwaardigheid zou je een toets kunnen ontwikkelen die bijvoorbeeld door veehouders en hun adviseurs gebruikt kan worden om te beslissen welke stappen zij t.b.v. het dierenwelzijn zouden kunnen zetten, of door handhavers om na te gaan of de (nog te bepalen) doelen worden behaald. Idealiter zou deze toets onderdeel zijn van een bredere integraliteitstoets, die het voor veehouders mogelijk maakt om de verschillende opgaven met elkaar in balans te brengen, en de afwegingen tussen de opgaven te maken die daarbij komen kijken. In verband hiermee stellen we graag de volgende vragen: - Is het mogelijk en haalbaar om een dergelijke integraliteitstoets te ontwerpen, die praktische handvatten biedt voor veehouders om integrale, afgewogen keuzes te maken over hun houderijsystemen? - Bestaan er al systemen, of worden er systemen ontwikkeld, die hiervoor de basis zouden kunnen zijn? - In hoeverre zouden de volgende systemen kunnen worden benut? o De Maatlat Duurzame Veehouderij o De KPI-k-systematiek die in opdracht van de overheid wordt ontwikkeld o De criteria uit het Europese keurmerk biologisch o De criteria uit het keurmerk On the Way to PlanetProof o Kwaliteitssystemen van de sectoren - Welke aandachtspunten kunnen in algemene zin worden benoemd als de wens er zou zijn om een integraliteitstoets te laten ontwikkelen?

De veilige en eerlijke handelingsruimte van ons voedselsysteem

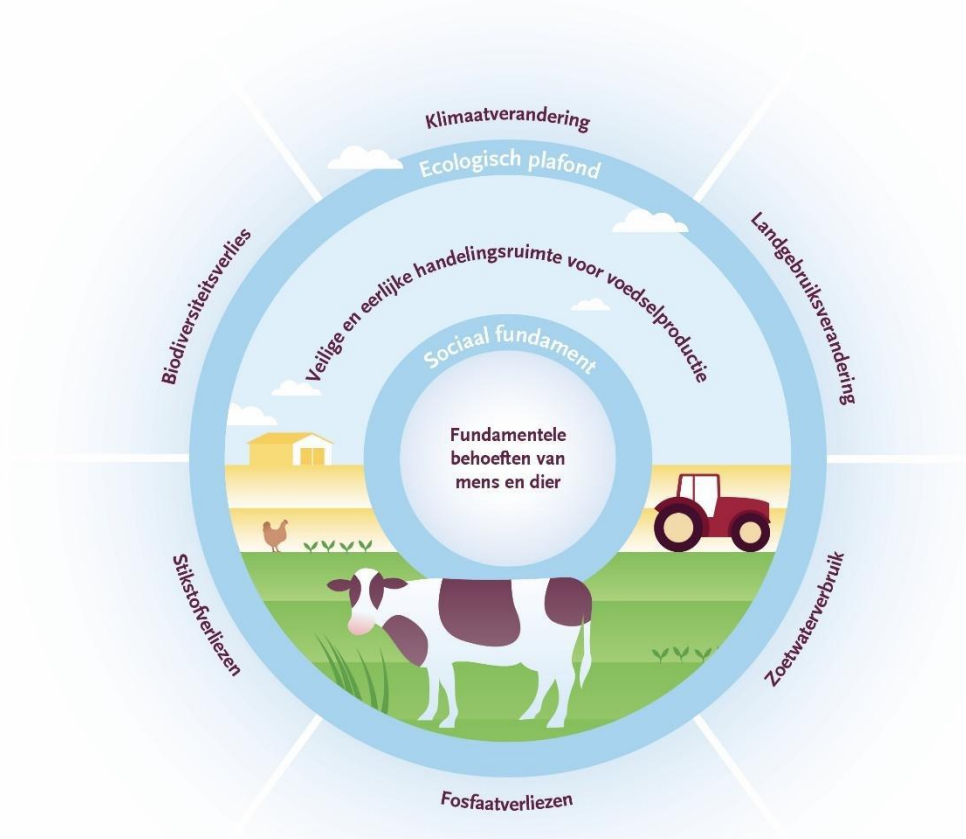
De transitie naar een duurzame voedseltoekomst vraagt om duidelijkheid ten aanzien van de veilige en eerlijke handelingsruimte; een handelingsruimte waarin het welzijn van mens, dier en de aarde wordt gewaarborgd. Duidelijkheid ten aanzien van deze handelingsruimte en de bijbehorende lange termijn doelstellingen geeft aan alle actoren in ons voedselsysteem de mogelijkheid weloverwogen besluiten te nemen en betekenisvolle investeringen te doen.

Deze veilige en eerlijke handelingsruimte voor ons voedselsysteem wordt enerzijds bepaald door *de draagkracht van het agro-ecosysteem* (o.a. water- en bodemsysteem; waarborgen van biodiversiteit) ofwel *de milieuplafonds* (zie Figuur 1). De milieuplafonds zijn nodig om te voorkomen dat we *samen* het milieu teveel belasten. Het is belangrijk dat de Nederlandse overheid, in afstemming met EU-collega's, duidelijkheid schept over de integrale langetermijn-milieuplafonds voor het voedselsysteem, en natuurlijk ook voor andere sectoren, op zowel nationaal als regionaal niveau. De startnotitie Nationaal Programma Landelijk gebied geeft een eerste aanzet voor de uitwerking van deze integrale milieuplafonds (i.e. regionale doelen voor natuur, waaronder stikstof, water en klimaat). Het is belangrijk dat deze nationale doelen geschaald worden naar de diverse regio's, zodat er **duidelijke regionale, milieurandvoorwaarden** zijn.

Naast duidelijke regionale milieuplafonds wordt de eerlijke en veilige handelingsruimte voor ons voedselsysteem ook bepaald door *het sociale fundament*. Het sociale fundament definieert het voedselsysteem dat we als samenleving voor ogen hebben. Zo heeft ieder mens in het voedselsysteem recht op gezond voedsel, een eerlijk inkomen en goede en veilige leef- en

arbeidsomstandigheden, en hebben landbouwhuisdieren het recht op een goed leven ofwel 'a life worth living'.

De economie zou dienend moeten zijn en ondernemers moeten stimuleren om zich te bewegen richting deze veilige en eerlijke handelingsruimte, met respect voor mens, dier en aarde.

Figuur 1. De veilige en eerlijke handelingsruimte voor het toekomstige voedselsysteem (Bron: RDA (2020), gebaseerd op de Boer et al. (2019) en Raworth (2017)).

Veehouderij van de toekomst

Een dierwaardige veehouderij is een veehouderij waarin dieren een goed leven hebben. De Raad voor Dierenaangelegenheden (2021) heeft zes duidelijke principes opgesteld die de basis vormen voor een goed leven voor landbouwhuisdieren; deze principes zouden het uitgangspunt moeten zijn voor de toekomstige veehouderij in Nederland. Het duidelijk vaststellen van een praktische invulling van deze principes voor diverse diersoorten (een stip op de horizon voor een dierwaardige veehouderij) is belangrijk, en zou m.i. moeten worden vastgesteld door een groep experts. Hoe op een realistische en haalbare manier te komen tot deze tip op de horizon (realistische doelstellingen voor 5, 10 en 20 jaar) zou je kunnen bespreken met diverse actoren in de veehouderij

Wanneer je deze principes in de praktijk gaat brengen zullen er altijd afwentelingen ontstaan, bijvoorbeeld richting het milieu. Je kunt natuurlijk proberen om deze afwentelingen te minimaliseren; maar win-win situaties zijn zeldzaam. In de zoektocht naar een duurzaam veehouderijsysteem, kun je mijn inziens niet tornen aan de uitgangsprincipes voor een goed leven voor dieren. Mocht een dierwaardige veehouderij leiden tot een iets hogere milieubelasting, dan betekent dit eenvoudig dat je minder dieren kunt houden in een bepaald gebied.

Vragen over integrale monitoring

Pas wanneer de doelstellingen voor de korte en lange termijn duidelijk zijn, zowel t.a.v. een dierwaardige veehouderij, als de milieuplafonds, kun je gaan monitoren of deze doelstellingen ook gehaald worden.

Het monitoren van doelstellingen t.a.v. een goed leven (dierwaardige veehouderij) moet plaatsvinden op bedrijfsniveau. Immers, lage waarborging van dierwaardigheid op het ene bedrijf kan niet worden gecompenseerd met goede waarborging op een ander bedrijf. Er zijn diverse tools beschikbaar die gebruikt zouden kunnen worden om doelstellingen t.a.v. een dierwaardige veehouderij te kunnen monitoren, zoals het Welfare-Quality of AWIN (Animal Welfare Indicator)-protocol. De welzijnsindicatoren in De Maatlat Duurzame Veehouderij of keurmerken zoals EKO of On the Way to Planet Proof zijn vaak een vereenvoudigde versie van het Welfare-Quality of AWIN protocol. Daarnaast komen er steeds meer mogelijkheden voor het continue monitoren van activiteit, gedrag en ruimtegebruik met behulp van technologie (bv. camera's of activiteiten of temperatuurmeters). Deze technologie zou m.i. moeten worden ingezet om de transitie naar een dierwaardige veehouderij te ondersteunen, en niet om problemen in de huidige veehouderij te verzachten.

Het monitoren van doelstellingen t.a.v. regionale milieuplafonds zal daarentegen op zowel bedrijfs- als gebiedsniveau moeten plaatsvinden. Wanneer regionale milieuplafonds duidelijk zijn, kun je samen met alle partners in een gebied, vertrekkende vanuit het natuurlijk basissysteem (o.a. bodem en watersysteem; behoud van biodiversiteit, natuurgebieden), invulling gaan geven aan een nieuwe toekomst. De vijf principes voor een circulaire samenleving, inclusief circulair voedselsysteem, zoals gedefinieerd door Muscat et al. (2021) kunnen hierbij helpend zijn. Deze principes zijn 1) Het waarborgen van natuurlijke hulpbronnen, zoals land en natuurlijke wateren; 2) Het vermijden van voedselverliezen en -verspilling; 3) het prioriteren van het gebruik van biomassa voor menselijke doeleinden; 4) het recyclen van nutriënten in onvermijdbare verliezen in het voedselsysteem; 5) het wijs gebruiken van hernieuwbare energie. Ieder bedrijf zal andere keuzes maken t.a.v. deze principes, maar het eindresultaat moet passen binnen de milieurandvoorwaarden van het gebied. Voor de veehouderij houdt dit in dat we

1. kiezen voor die productiemethoden die bijdragen aan een gezonde bodem en gezonde wateren (o.a. geen pesticiden), die emissies van nutriënten en koolstofverbindingen naar lucht, water en bodem minimaliseren, en die de biodiversiteit en veerkracht van het systeem bevorderen.
2. voedselverliezen en -verspilling vermijden;
3. akkerland en natuurlijke wateren primair benutten voor de productie van voedsel voor de mens; akkerland wordt dan gebruikt voor de productie van voedsel direct voor de mens en niet voor diervoer;

4. onvermijdbare reststromen uit het voedselsysteem moeten hergebruiken; als voer voor dieren of meststof voor de bodem; de waardevolle nutriënten in de uitwerpselen van dieren en mensen benutten.
5. overstappen op hernieuwbare energie; en deze slim benutten

Dieren in een circulair voedselsysteem eten voornamelijk onvermijdbare reststromen uit de voedselindustrie en gras(producten); en de mest van de dieren gaat terug naar het land waar het voer vandaan komt (grondgebondenheid). De milieu-indicatoren in De Maatlat Duurzame Veehouderij, de KPI-k-systematiek die in opdracht van de overheid wordt ontwikkeld of keurmerken zoals EKO of On the Way to Planet Proof zijn niet voldoende uitgerust om bovenstaande principes van circulariteit daadwerkelijk te monitoren (o.a. monitoren niet op zowel bedrijfs- en gebiedsniveau; geen indicatoren voor aandeel bijproducten in het voer ofwel het vermijden van feed-food competitie). Ik denk overigens wel dat er voldoende kennis aanwezig is om tot een gedegen set van indicatoren op zowel bedrijfs- als gebiedsniveau te kunnen komen (communicerende vaten); mits de visie voor de toekomst duidelijk is.

Wanneer je samen met alle gebiedspartners invulling hebt gegeven aan een nieuwe toekomst (op bedrijfsniveau), zul je eerst moeten kijken of het geheel van alle bedrijfsplannen ook past binnen de regionale milieudoelen. Het komen tot een nieuwe toekomst die past binnen de regionale milieurandvoorwaarden is waarschijnlijk een iteratief proces, en zul je ook blijvend moeten monitoren, zowel op bedrijfs- als op gebiedsniveau.

Naast dierenwelzijn en milieu, zijn er nog meerdere aspecten die we zouden moeten beschouwen (en mogelijk monitoren) bij een duurzame invulling van diverse gebieden in Nederland, zoals het risico op zoönosen of stankoverlast.

Referenties

- De Boer, I.J.M. & de Olde, E.M., et al. 2020. Re-rooting the Dutch food system – from more to better. Accessed on: 02-06-2020. Available at: <https://media-openideo-rwd.oengine.com/attachments/daea677e-e90b-43de-a605-cf51b31d3293.pdf>
- Muscat, A., De Olde, E.M, Ripoll-Bosch, R., Van Zanten, H.H.E., Metze, T.A.P., Termeer, C.J.A.M., Van Ittersum, M.K and I.J.M. De Boer. 2021. Principles, drivers and opportunities of a circular bioeconomy. *Nature Food* 2: 561-566.
- Raworth, K. 2017. Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist.
- RDA. 2021. Raad voor Dierenaangelegenheden. Zienswijze Dierwaardige Veehouderij.